

АНОТАЦІЯ

Гутів Б. І. Становлення та розвиток Держави-міста Ватикан: історико-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії права за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань – 08 «Право»). – Львівський національний університет імені Івана Франка; Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2020.

Дисертація є першим в українській історико-правовій науці комплексним дослідженням проблеми становлення, розвитку й набуття міжнародної правосуб'єктності Держави-міста Ватикан, здійсненим шляхом виявлення їхніх передумов, особливостей і джерел на основі аналітичного осмислення конкретних історичних фактів, подій, явищ і процесів соціально-політичного, державно-правового та релігійно-церковного характеру, пов'язаних із зародженням і поширенням християнства та утворенням Християнської (Католицької) Церкви (I-III ст.); появою папських володінь й об'єднанням їх у папську вотчину (Патримоній св. Петра), що фактично оформилась у Папську область (IV – середина VIII ст.); заснуванням на підставі «дару Пипіна» й утворенням Папської держави (середина VIII – кінець XIX ст.); виникненням і функціонуванням її правонаступниці – Ватиканської держави (початок XX – XXI ст.).

На підставі аналізу висвітлення в історико-правовій літературі проблем становлення і розвитку державності Ватикану від найдавніших часів до сьогодення удосконалено теоретико-методологічні підходи до розуміння і трактування такого унікального державно-правового явища.

Внаслідок проведеного дослідження виявлено, що формування історико-правових передумов становлення державності Папської держави, а відтак, Держави-міста Ватикан пов'язане з процесами легалізації й зміцнення становища Християнської Церкви у Римській імперії упродовж III-V ст. Едикт Галлієна 260 р. – перший толерантний щодо християн закон, який закріпив їхні

майнові (а саме земельні) права. Едикт віротерпимості Галерія 311 р. надав християнству право на існування. Міланським едиктом 313 р. імператор Константин визначив та юридично закріпив правовий статус Церкви, а також її майнові, у т. ч. земельні, права, що зумовило розширення папських володінь як підгрунтя зародження державності. Застосування ще більш сприятливих для Церкви норм Кодексу Феодосія (V ст.) привело до заснування Патримонія св. Петра та набуття ним правосуб'єктності доволі незалежної від візантійських імператорських намісників Папської області – під юрисдикцією пап та призначуваних ними у своїх маєтностях місцевих управителів.

Досліджено історію заснування і функціонування Папської держави (з 756 р. до 1870 р.) як попередниці Ватикану. На її понад тисячолітнє існування вплинув, окрім різних історичних соціально-політичних, воєнних, економічних та релігійних обставин, й вагомий поступ в утвердженні значення і ролі Католицької Церкви, а також місця її Апостольської Столиці у міжнародних відносинах. Наявність характерних для тих часів атрибутів державності давала змогу папам відстоювати незалежність від світських володарів, а також поширювати ідею світської влади. За понтифікатів Григорія VII, Іннокентія III виникло й утвердилося найяскравіше явище в історії Західної Європи XI-XIII ст. – папоцентризм (папоцезаризм). Проголошення наприкінці XVIII ст. Римської республіки фактично перервало функціонування Папської державності.

Відтак, в роботі з'ясовано політичні та правові передумови виникнення Держави-міста Ватикан. Після остаточної ліквідації Папської держави, володіння якої були об'єднані зі створеною внаслідок національно-визвольної війни Італією, Папа Пій IX оголосив себе «в'язнем Ватикану», не погоджуючись на жодні компроміси з державною владою, що спричинило т. зв. «Римське питання». Його вирішення завершилося підписанням Латеранських угод 1929 р., які започаткували процеси становлення Держави-міста Ватикан.

Проаналізовано специфіку міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу та Держави-міста Ватикан. Обґрунтовано, що сучасна державність Ватикану по суті становить унікальну конгломерацію Святого Престолу і Держави-міста Ватикан, що підтверджується визнанням їхньої «двоїстої» міжнародно-правової та церковно-канонічної природи як суб'єктів права. За Латеранськими угодами Держава-місто Ватикан наділяється суверенітетом у міжнародних відносинах, перебуваючи під винятковою і необмеженою владою та юрисдикцією Святого Престолу, а відтак утворюючи з ним єдиний суб'єкт міжнародного права. Специфіка їхнього тісного політико-правового взаємозв'язку на міжнародній арені полягає у тому, що Святий Престол є носієм духовного і світського суверенітетів та водночас верховним органом всієї Католицької Церкви і сувереном Держави-міста Ватикан, а отже міжнародна правосуб'єктність центру Католицької Церкви проявляється у двох іпостасях – релігійній (Святий Престол) і світській (Держава-місто Ватикан).

В роботі розкрито передумови формування і особливості функціонування державно-правових і канонічно-церковних інститутів, які виникали, утверджувалися, удосконалювалися у різних цивілізаційні епохи існування Папської держави та були успадковані у церковно-правовій практиці Ватикану.

Автором вперше встановлено, що на формуванні політико-правового та церковно-канонічного статусу Папи Римського істотно позначився вплив релігійно-правової традиції та теорії ієрокрації. Відповідно, Святіший Отець вважається наступником першого єпископа Риму – Святого апостола Петра, тож наділяється усією повнотою влади (законодавчої, виконавчої та судової), яка здійснюється від його імені та за його згодою. Притому, здобувачем вперше доведено, що сучасну Державу-місто Ватикан за загальноприйнятою у сучасній теорії держави типологією нема підстав вважати типовою теократичною монархією, оскільки вона є виборною, а отже, своєрідний

авторитаризм правління поєднується із демократичними підходами до зайняття посади Глави держави.

Визначено організаційно-правові засади діяльності виконавчої влади Ватикану. На сьогодні справи, що стосуються поточних церковних проблем, Верховний Понтифік реалізує за допомогою Римської курії, яка діє від його імені і фактично є урядом Ватикану. Розглянуто структуру і компетенцію адміністративного апарату Римської курії, до якого належать: Державний секретаріат, конгрегації, папські комісії, папські ради, міжвідомчі комісії та низка інших відомств, служб, історичних установ і закладів (у т. ч. Швейцарська гвардія як особиста охорона Папи Римського), а також 3 трибунали, та, крім того, Губернаторство, до якого входять дирекції та центральні управління (департаменти). У дослідженні набули подальшого розвитку обґрунтування оптимізації структури установ Римської курії та актуалізації здійснюваних церковних реформ.

Виявлено особливості функціонування судової системи Апостольської столиці, яку становлять такі окремі інституції: одноособовий суддя з обмеженою юрисдикцією, Трибунал, Апеляційний суд, Касаційний суд. Важливе місце у здійсненні судочинства належить трьом Трибуналам: Апостольській Пенітенціарії, Трибуналу Римської Роти і Найвищому Трибуналу Апостольської Сигнатури.

У роботі набули подальшого розвитку плюралістичні підходи в науці історії держави і права до проблеми пізнання правових закономірностей становлення змісту й особливостей ідеологічної, нормативної, інституційної, функціональної, результативної складових правової системи Ватикану. Констатовано, що основою юридичної самоідентифікації Святого Престолу і Держави-міста Ватикан є правова система, яка базується на канонічному праві, на законах, оприлюднених Верховним Понтифіком, а також частково на законодавстві Італійської республіки. Наголошено, що саме кодифіковане канонічне право – релігійне за змістом, але типове за структурою і формою для романо-германської правової сім'ї – є засадничим для правової системи

Ватикану. Автором узагальнено головні тенденції кодифікації канонічного права, вдосконалення основних законодавчих актів, а також оприлюднення тематичних енциклік Папи Римського.

Вперше аргументовано, що Держава-місто Ватикан є правовою державою, в якій найвищою демократичною цінністю вважається верховенство права (насамперед – канонічного). І хоч у цій державі (із зрозумілих причин) нема громадянського суспільства, проте уся правова система, законодавча, виконавча і судова гілки влади відносно самостійні і незалежні одна від одної, хоча й підпорядковані Верховному Понтифіку, та їхня, координована ним, діяльність спрямована на захист прав людини незалежно від її громадянського чи ієрархічного становища. Відтак, засвідчено, що до низки провідних західноєвропейських країн, національні правові системи яких стали базовими для формування правопорядку Європейського Союзу, слід долучати і Ватикан.

Ключові слова: Держава-місто Ватикан, Святий Престол, Папська держава, папські володіння, Патримоній св. Петра, Папа Римський, Верховний Понтифік, Латеранські угоди, Римська курія, канонічне право, «дар Пипіна», «Римське питання».

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гутів Б. Латеранські угоди як правове підґрунтя для становлення міста-держави Ватикан. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2017. Вип. 65. С. 22-29.

2. Гутів Б. Особливості правового інституту громадянства міста-держави Ватикан. *Knowledge, Education, Law, Management.* Kelm. 2018. № 4 (24). С. 113-121.

3. Гутів Б. Становлення канонічного права як одного з основних джерел права Держави-міста Ватикан. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 68. С. 88-96.

4. Hutiv B. Formation of the Papal possessions in Italy and establishment of the Papal state. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Вип. 64. С. 37-46.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гутів Б. І. Громадянство Ватикану: специфіка, зміст, підстави набуття та припинення. *Становлення та трансформація державно-правової думки в Галичині (XVIII-XX ст.)* : матеріали круглого столу, присвяченого 25-річчю створення навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (19 травня 2017 року). Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017. С. 119-123.

6. Гутів Б. До питання про передумови утворення Папської держави. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали ХХІІІ звітної науково-практичної конференції (7-8 лютого 2017 р.) : у 2-х ч. Ч. 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 57-59.

7. Гутів Б. І. Історичний досвід державно-правового розвитку міста-держави Ватикан та його значення для сучасної України. *Актуальні проблеми викладання історико-правових дисциплін в системі вищої юридичної освіти України і зарубіжних країн* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (19 жовтня 2017 року) / І. Й. Бойко (голова редколегії), А. В. Кольбенко (відп. секр.). Львів, 2017. Вип. 1. С. 130-135.

8. Гутів Б. І. Організація здійснення виконавчої влади Держави-міста Ватикан. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матеріали ХVІІІ міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції

(18-19 квітня 2019 року). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2019. С. 26-28.

9. Гутів Б. І. Політико-правовий статус глави сучасної Держави-міста Ватикан. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (25-26 січня 2019 року). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 10-12.

10. Гутів Б. І. Правова система Держави-міста Ватикан. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (5-6 квітня 2019 р.). Тернопіль : Економічна думка, 2019. Т. 1. С. 29-31.

11. Гутів Б. Становлення правового статусу глави міста-держави Ватикан. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції (7-8 лютого 2018 р.) : у 2-х ч. Ч. 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2018. С. 43-46.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Тищик Б., Гутів Б. Правові засади виникнення папських володінь в Італії (III-VI ст.). *Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник* : Збірник наукових праць. Вип. 8. Львів : Видавництво Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2017. С. 9-37. (особистий внесок аспіранта становить 60%)